

Om terug te keren naar de te bespreken publicatie van mevrouw Scholz-Babisch, deze is in veel opzichten te vergelijken met Niermeyers *Bronnen voor het Beneden-Maasgebied*, maar dan zonder rekeningen. Het ironische van het geval is dat er in het Kleefse haast geen echte tolrekeningen bewaard zijn gebleven (uitgezonderd nr. 180 en nr. 528), zodat toltarieven in het middelpunt van de belangstelling staan. Maar behalve die, heeft de uitgeefster ook vele andere stukken opgenomen en dat over de hele periode van de elfde eeuw tot 1793. Zij heeft hieraan met noeste vlijt jarenlang gewerkt, heeft van de meeste stukken uitstekende regesten vervaardigd en het geheel voorzien van een uitvoerig en verhelderend commentaar. Vooral voor dit laatste verdient zij mijn diepe bewondering. Ik kan uiteraard geen overzicht van de inhoud geven. De Nederlandse historici zullen deze uitgave moeten gebruiken voor hun eigen onderzoek. Vaak zullen zij daarbij werken met tolrekeningen, die doorgaans te omvangrijk zijn om ze integraal uit te geven, maar een verbreiding op microfilm of misschien zelfs wel een transcriptie in gestencilde vorm, moeten tot de mogelijkheden behoren. Voor de interpretatie daarvan draagt mevrouw Scholz-Babisch overvloedig materiaal aan, met name voor de zo belangrijke tol van Lobith, maar tevens wordt duidelijk dat we ook voor de overige Gelderse tolplaatsen een soortgelijke publicatie zouden moeten hebben. Daarnaast heeft het boek natuurlijk zelfstandige waarde. Men krijgt hieruit een vrij goed inzicht in de ontwikkeling van de Rijnhandel. De belangrijke rol van de Nederlandse Rijnschippers ook in de nieuwe geschiedenis, blijkt duidelijk en verder kan men door deze publicatie mede inzien, waarom in de Tachtigjarige Oorlog en later, militaire operaties zo vaak op tolplaatsen als Schenkenschans, Rijnberk en dergelijke gericht waren. Nog veel andere zaken snijdt mevrouw Scholz aan in haar inleiding, die wat mij betreft best wat langer had kunnen zijn en minder gedrongen geschreven.

H. P. H. Jansen

H. Bruch, ed., *Chronographia Johannis de Beke* (RGP Grote serie CXLIII; 's-Gravenhage, 1973, lx + 383 blz., f 72.80).

Beka, zoals hij toen nog genoemd werd, de kroniekschrijver van de Utrechtse bisschoppen tot 1346, was het 'bête noire' van de school van Oppermann, wegens de vele fabels en onjuistheden die hij bevatte over de oudere Hollandse en Utrechtse geschiedenis. In 1914 promoveerde Oppermans leerling H. P. Coster op een verdienstelijk boek, *De kroniek van Johannes de Beka, haar bronnen en haar eerste redactie*. Daarmee werd al heel veel vertrouwen dat vroegere generaties historici in hem hadden gesteld, ondermijnd. Maar voor een definitief oordeel zou men toch eerst de beschikking moeten hebben over een moderne uitgave, want tot nog toe moest men zich behelpen met de zeventiende-eeuwse uitgave van Arn. Buchelius, die voor die tijd heel bevredigend was, maar uiteraard onvoldoende kritisch en met zijn uitvoerige noten over feitelijke ontwikkelingen in de tekst genoemd, een erg gedateerde indruk maakte. Drie jaar na zijn promotie, in 1917, ontving Coster dan ook de opdracht voor een nieuwe uitgave. Maar zoals dat soms gaat bij de RGP, jaar na jaar verschenen in de verslagen van de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis berichten over de voortgang van het werk, maar de uitgave zelf verscheen niet. In 1924 werd als opvolger van Coster prof. I. H. Gosses uit Groningen benoemd, maar bij zijn dood in 1940 was de zaak nog niet veel verder en jarenlang bleef de uitgave sluimeren, tot in 1953 dr. H. Bruch voor het werk werd aangewezen. Hij had zich al onderscheiden door belangrijke studies over de laat-middeleeuwse historiografie - onder

RECENSIES

andere zijn dissertatie over Theodericus Pauli van 1931 - en is daarmee ook na 1953 voortgegaan onder andere door het bekende Supplement op Romeins *Geschiedenis van de Noord-Nederlandse Geschiedschrijving in de Middeleeuwen*. Ondertussen werd ook de persoon van 'Beka' zelf wat minder schimmig, onder meer doordat pater Hof heer Jan Beke heeft teruggevonden in de Egmondse abdijsrekeningen. Daardoor staat het onweerlegbaar vast dat hij niet Beka, maar Beke heette en te Egmond geschreven heeft, waar hij ook zijn voornaamste bronnen moet hebben aangetroffen.

De grootste moeilijkheid voor de uitgevers was de aanwezigheid van een groot aantal handschriften, zonder dat één daarvan duidelijk als het dichtst bij de autograaf staande kon worden beschouwd. Het meest daarvoor in aanmerking komt nog een handschrift dat in het bezit is geweest van Philips van Leyden, de schrijver van het bekende tractaat, *De cura reipublicae et sorte principantis*. Maar dr. Bruch kwam al gauw tot de conclusie dat dit niet te vertrouwen was en dat hij een gereconstrueerde tekst moest geven uit zoveel mogelijk relevante handschriften van de indrukwekkende *stemma codicum* die hij had opgesteld. Verder was daar het probleem van Bekes bronnen. Zelfstandige waarde bezit hij immers slechts voor de laatste decennia van zijn werk, maar de moderne historiografie is ook geïnteresseerd in de manier waarop de geschiedschrijvers hun materiaal verwerken. Dr. Bruch wilde bij het groot aantal ontleningen, daarvoor de hele linkerbladzijde reserveren, terwijl Bekes eigen tekst dan op de rechterbladzijde moest komen, maar de Rijkscommissie besliste dat deze ontleningen normaal in cijfervoetnoten moesten worden aangegeven. Zo ingericht werd de tekst in 1963 aan het toezichthoudende lid van de commissie prof. Niermeyer overhandigd. Hij heeft geen definitief oordeel meer kunnen geven en het nieuwe toezichthoudende lid prof. Hugenholtz wist de Rijkscommissie ervan te overtuigen, dat dr. Bruchs oorspronkelijke opzet de voorkeur verdiende. Dat betekende weer uitstel van publicatie, omdat alle bronnen opnieuw moesten worden nagegaan, maar mijns inziens is dit toch een wijze beslissing geweest. Men krijgt nu immers een overzichtelijk paginabeeld, met naast elkaar links de volledige tekst van de bronnen waar Beke op terug gaat en rechts de redactie die hij ervan heeft gemaakt. En dat is onthullend. Want Beke was een mooischrijver en we zien duidelijk hoe hij de zinnen anders en retorischer redigeert, hoe hij er rijm aan toevoegt en juist door zijn gladde stijl waarschijnlijk zo'n succes bij het lezend publiek heeft kunnen boeken. Wat mij betreft had dr. Bruch nog wel wat vollediger kunnen zijn in het opgeven van bronnen. Zoals bij vele middeleeuwse kroniekschrijvers vermeldt Beke herhaaldelijk astronomische verschijnselen, visioenen en dergelijke. Nu geeft dr. Bruch niet altijd de bron daarvoor op, maar het is mij bij onderzoek gebleken dat in die bronnen doorgaans geen voorspellende waarde aan het verschijnsel wordt toegekend, maar dat Beke, waarschijnlijk om zijn verhaal smeùiger te maken of misschien wel uit een diepe overtuiging, bijna steeds aangeeft wat het verschijnsel te betekenen heeft.

Maar overigens alle lof voor deze editie. In vele voetnoten wordt telkens rekenschap afgelegd van de gekozen variant en ik meen dat haast steeds de meest verantwoorde keuze gedaan wordt. Wie, die niet een even grondige kennis van de handschriften heeft als dr. Bruch, zou het trouwens durven wagen kritiek op zijn editie te hebben en dat maakt het recenseren van edities zo moeilijk, omdat de uitgever nu eenmaal doorgaans de enige waarlijk deskundige is. Een zekere controle wordt mogelijk gemaakt door de acht bijgevoegde facsimile's en op grond daarvan zou ik met de beste wil ter wereld geen enkele aanmerking kunnen maken.

Blijft dan nog het probleem van de continuaties. Onze Beke heeft zijn verhaal beëindigd midden 1346, maar copïisten hebben aan bestaande handschriften vaak een stuk toege-

voegd al of niet uit eigen koker. Het merkwaardige is dat er een zekere overeenstemming bestaat tussen de vijf verschillende continuaties die dr. Bruch als Bijlagen afdrukt. Drie daarvan waren nog onuitgegeven en vooral een vrij groot stuk lopend tot 1393 is niet onbelangrijk. De uitvoerigste continuatie, de zogenaamde 'Vermeerderde Beka', die Bruch liever 'Nederlandse Beke' noemt, is daar niet bij. Er bestaat al een uitgave van in Matthaeus' *Analecta*, maar willen we een inzicht krijgen in de laat-middeleeuwse historiografie in Holland, dan zou ook daarvan alsmede van andere geschiedschrijvers kritische uitgaven, liefst even voortreffelijk als de onderhavige, moeten verschijnen. Blijkens het jaarverslag 1973 van de RGP is dr. Bruch inmiddels begonnen met het werk aan deze middeleeuwse vertaling. Het werk daaraan zal hopelijk minder tijdrovend zijn dan dat aan de uitgave van Beke zelf, hoewel het aantal handschriften tamelijk groot is. Daardoor zullen we nog meer inzicht krijgen in de ontwikkeling van de Hollandse historiografie, die beginnend met de *Annales Egmundenses*, via *Chronicon Egmundanum* Melis Stoke, Wilhelmus Procurator, Beke en zijn *continuatores* en bewerkers, Theodericus Pauli en Johannes à Leydis uitmondt in de Divisiekronek, waarin het beeld gefixeerd wordt. Men zal dan kunnen zien wat iedere geschiedschrijver, werkend met dezelfde bronnen en gegevens er telkens van maakt en zo een beter inzicht krijgen in de intellectuele geschiedenis van Holland in de late middeleeuwen. Er moeten dan nog wel nieuwe uitgaven komen van heel wat werken, want van vele bestaan slechts onkritische uitgaven. Dat dr. Bruch het lastigste werk, dat hiervoor moet worden gedaan, tot een lofwaardig einde heeft gebracht, is hopelijk duidelijk geworden uit deze recensie.

H. P. H. Jansen

C. G. M. van Dijck, *De Bossche Optimaten. Geschiedenis van de Illustere Lieve Vrouwebroederschap te 's-Hertogenbosch, 1318-1973* (Dissertatie Utrecht; Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1973, xxxii + 499 blz.).

De Bossche Illustere Lieve Vrouwebroederschap is in de geschiedenis der Nederlanden een uniek verschijnsel, waarvoor in onze streken geen vergelijking gemaakt kan worden. Na bijna honderd jaar heeft deze broederschap opnieuw een geschiedschrijver gekregen, die onder andere omstandigheden kan schrijven dan zijn voorganger. Hezenmans immers publiceerde in 1876 over de broederschap in het tijdschrift van het katholieke reveil: *Onze Wachter*. En dat werd een verhaal van niet alleen romantische, maar vaak ook polemische strekking. In 1925 heeft Oldewelt de oudste rekeningen uit het nagenoeg intacte broederschapsarchief uitgegeven, Smijers en Vente bestudeerden al hetgeen op de muziek betrekking had, terwijl pater Gerlach OFM Cap in het archiefmateriaal gegevens over Jeroen Bosch verzamelde.

Schrijver signaleert de moeilijkheden bij het in één boek beschrijven van de geschiedenis van deze broederschap, waaraan men beter twee of drie aparte studies zou kunnen wijden. Allereerst is daar de veelzijdigheid van de geschiedenis, die zowel spirituele als zeer materiële aspecten vertoont. Maar bovendien bestaat de huidige broederschap uit een kleine en zeer selecte samenstelling, waarvan de helft katholiek en de helft protestant is en die in haar activiteiten nog maar weinig gemeen heeft met de oorspronkelijke opzet:

er worden geen regelmatige liturgische diensten meer gevierd, de leden zijn geen clerici, de eigen kapel bestaat niet meer, devotionele vormgeving en armenzorg zijn tot loos ritueel verstart. Slechts de naam vertoont nog een zekere gelijkenis met de oorspronkelijke gedachte (2).